

LOJÁLISOK, CINIKUSOK ÉS KÍVÜLÁLLÓK

Kik az igazságszolgáltatási rendszer kritikusai az Egyesült Királyságban és Hollandiában?

Marc Hertogh¹

Absztra kt

Az Egyesült Királyságban és Hollandiában a közelmúltban végzett felmérések azt mutatják, hogy az igazságszolgáltatási rendszerrel széles körben elégedetlenek. De kik is az igazságszolgáltatási rendszer "kritikusai"? A legtöbb korábbi tanulmány csak általános statisztikákat készített, míg a számok mögött álló személyek láthatatlanok maradtak. Ezzel szemben ez a tanulmány arra törekszik, hogy arcot adjon ezeknek a számoknak, és kétféleképpen elemzi a kritikusok profilját. A meglévő felmérési adatok áttekintése alapján a tanulmány először a kritikusok "demográfiai profilját" vizsgálja. Ezután a tanulmány egy második, alternatív megközelítést is megvizsgál. A jogtudatosság és a jogi identifikáció szintje alapján négy különböző "normatív profilt" különböztet meg: legalisták, lojalisták, cinikusok és kívülállók. A tanulmány továbbá bemutatja, hogy ezek a normatív profilk hogyan alkalmazhatók a jogi mobilizációval és a jogi tiltakozással kapcsolatos jövőbeli összehasonlító tanulmányokban. A következtetés az, hogy a két megközelítés kombinálása segít abban, hogy túllássunk a szokásos sztereotípiákon, és az igazságszolgáltatási rendszer kritikusait valódi személyeknek tekintsük, akiknek valódi aggodalmaik vannak az országuk igazságszolgáltatásával kapcsolatban.

BEVEZETÉS²

Az Egyesült Királyságban és Hollandiában az igazságszolgáltatási rendszer közvélemény általi támogatása hosszú évek óta stabil és meglehetősen problémamentes. Összehasonlító tanulmányok szerint "[a]z említett országok népei általában értékelik az egyéni szabadságot, támogatják a jogállamiságot, és elutasítják azt a tételt, hogy a jog külső, elnyomó erő" (Gibson & Caldeira 2019). Továbbá azzal érveltek, hogy mind a hollandok, mind a britek "beleillenek a jogba és a jogi intézményekbe vetett nagyfokú bizalom északnyugat-európai mintájába, ellentétben a dél-európaiakkal, akik a jogban és a jogi intézményekben való

nagyfokú bizalomról tesznek tanúbizonyságot.

¹ A Groningeni Egyetem, Hollandia, a társadalmi-jogi tanulmányok professzora. Email: M.L.M.Hertogh@rug.nl

² Ennek a tanulmánynak egy korábbi változatát a Társadalom-jogi Tanulmányok Egyesületének (SLSA) éves konferenciáján mutatták be, Bristol, március, Bristol. 2010.

túlnyomórészt az elidegenedés és a hitetlenség attitűdje" (Blankenburg 1998, 19). Az utóbbi években azonban több jel is arra utal, hogy ez a helyzet talán változik. A közelmúltban végzett közvélemény-kutatások szerint az Egyesült Királyságban tízből legfeljebb négy polgár mondja azt, hogy bízik a jogrendszerben (Van de Walle & Raine 2008, 19). Sőt, a brit válaszadóknak csupán 4 százaléka bízik nagyon abban, hogy az igazságszolgáltatási rendszer csökkenti a bűnözés mértékét (Roberts & Hough 2005, 49). Hasonlóképpen, Hollandiában 10 válaszadóból közel 5 úgy érzi, hogy a jogrendszer nem működik mindenki számára egyformán (Van Velthoven & Ter Voert 2004, 173). Ezen túlmenően, az emberek közül többen úgy érzik, hogy a bűncselekményeket túlságosan enyhén büntetik (Koomen 2006). Ezek a felmérési eredmények mindkét országban a különböző típusú társadalmi tiltakozásokban is tükröződnek.

Kik az igazságszolgáltatás "kritikusai"? Mi a társadalmi hátterük és mik az indítékaik? Mind elemzési okokból, mind politikai célokból fontos, hogy világos képet kapjunk a nyilvánosság azon tagjairól, akik nyilvánvalóan elvesztették a bizalmukat a jogban. Eddig azonban meglepően keveset tudunk róluk. A média időnként beszámol egyes tiltakozókról, mint például Matt O'Connorról, a "Fathers 4 Justice" mozgalom alapítójáról az Egyesült Királyságban (Ross 2006), vagy Ton Derksenről, aki vezető szerepet játszott egy ellentmondásos hollandiai bírósági ítélet elleni nyilvános tiltakozásban (Koelewijn 2005).³ A legtöbb tanulmány azonban csak általános statisztikákat készít, miközben a számok mögött álló személyek láthatatlanok maradnak. A szakirodalmi áttekintés és a meglévő véleményadatok elemzése alapján ez a tanulmány arra törekszik, hogy arcot adjon ezeknek a számoknak. A dolgozat fő célja, hogy két különböző megközelítést vizsgáljon meg az igazságszolgáltatási rendszer kritikusainak elemzésére, és bemutassa, hogyan lehet ezeket alkalmazni az empirikus társadalmi-jogi tanulmányokban.

³ Mindkét példát a tanulmány második felében részletesebben is megvizsgáljuk.

A dokumentum két részből áll. Az Egyesült Királyság és Hollandia közvélemény-kutatásainak rövid elemzése után, különös tekintettel az igazságszolgáltatási rendszerrel szembeni nyilvános kritikára, a dolgozat első része a kritikusok profiljának kétféle nyomon követési módját tárgyalja. Az első, hagyományos megközelítés a kritikusok demográfiai profiljának megajzolásához az életkort, a nemet, az iskolázottságot és más hasonló jellemzőket veszi figyelembe. Bár ez a megközelítés fontos, számos hiányossága van. Ezért a tanulmány egy második, alternatív megközelítést is megvizsgál. Az emberek jogtudatossági szintje és jogi azonosulása alapján négy különböző normatív profilt különböztet meg: "legalisták", "lojalisták", "cinikusok" és "kívülállók". Ez az alternatív megközelítés még további empirikus tesztelést igényel. Ezért a tanulmány második része azt tárgyalja, hogy ezek a normatív profilok hogyan alkalmazhatók a jogi mobilizációval és a jogi tiltakozással kapcsolatos jövőbeli összehasonlító tanulmányokban. A tanulmány következtetése az lesz, hogy tekintettel a jogi intézmények és a jogi hatóságok csökkenő közvéleményi támogatására az Egyesült Királyságban és Hollandiában, fontos folyamatosan nyomon követni azokat az embereket, akik elvesztették bizalmukat az országuk igazságszolgáltatásában. Bár ez a tanulmány külön tárgyalja a két profilt, a jövőbeli tanulmányok a kritikusok demográfiai és normatív profiljának kombinálására különböző módokat is vizsgálhatnak.

AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSI RENDSZER NYILVÁNOS BÍRÁLATA⁴

Az 1990-es évek óta számos európai országban, köztük az Egyesült Királyságban és az Egyesült Királyságban, erőteljesen megnőtt a joggal és jogi kérdésekkel foglalkozó közvélemény-kutatások száma.

⁴ Az ebben a dokumentumban tárgyalt tanulmányok és felmérések többsége az igazságszolgáltatási rendszerről általánosságban beszél, és nem tesz különbséget a büntetőjogi és a polgári igazságszolgáltatási rendszer között. Ahol ez nem így van, ott a felmérések általában a büntető igazságszolgáltatási rendszerre összpontosítanak.

Hacsak a felhasznált forrásanyag nem tesz erre vonatkozóan kifejezett utalást, ez a tanulmány sem tesz különbséget a büntetőjogi és a polgári igazságszolgáltatási rendszer között, hanem általában az igazságszolgáltatási rendszerről beszél (lásd még Van de Walle & Raine 2008, 3).

Hollandia. Bár nem minden tanulmány egyformán pesszimista, a legtöbb tudós egyetért abban, hogy a felmérések szerint a lakosság elégedetlensége az igazságszolgáltatási rendszerrel szemben jelentős mértékű. A két ország jelenlegi közvélemény-környezetének elemzése érdekében ez a szakasz az elmúlt évtized néhány legfontosabb közvélemény-kutatási adatát tárgyalja.⁵

Nagy-Britannia

A World Values Study szerint a brit igazságszolgáltatási rendszerbe vetett bizalom az 1981-es 65,7%-ról 1999-2000-re 49,1%-ra csökkent (Van de Walle & Raine 2008, 59).

Hasonlóképpen Genn (1999, 234) azt találta, hogy válaszadóinak majdnem háromnegyede (72%) (határozottan) egyetértett azzal, hogy az igazságszolgáltatási rendszer jobban működik a gazdagok, mint a szegények számára. Emellett e válaszadók kétharmada (65%) (határozottan) egyetértett azzal, hogy a legtöbb bíró nincs kapcsolatban az átlagemberek életével (Genn 1999, 239).

2002/3-ban a brit lakosság azon részének aránya, amely szerint a rendőrség kiváló munkát végez, az 1996-os 64%-ról 48%-ra csökkent (Roberts és Hough 2005, 43). Továbbá a 2003-as MORI felmérés szerint a brit válaszadóknak csak 4%-a volt nagyon biztos abban, hogy az igazságszolgáltatási rendszer csökkenti a bűnözés mértékét. Még kevesebb százalékuk volt nagyon biztos abban, hogy a büntető igazságszolgáltatási rendszer "megakadályozza, hogy az elkövetők még több bűncselekményt kövessenek el" (Roberts és Hough 2005, 49). Hasonló eredményeket találtak az Európai Szociális Felmérés során is. Az Egyesült Királyságban 2004-ben tízből csak négy állampolgár mondta azt, hogy bízik a jogrendszerben (Van de Walle & Raine 2008, 19). Végül a 2005-6-os brit bűnügyi felmérés szerint az összes válaszadó 56,5%-a nem (egyáltalán nem) bízott abban, hogy a büntető igazságszolgáltatási

rendszer hatékony abban, hogy az elkövetőket a büntetőeljárás alá vonja.

⁵ Az Egyesült Királyság és Hollandia (és számos más európai ország) felmérési szakirodalmának részletesebb áttekintését lásd pl.: Dekker et. al (2004); Parmentier et al (2004); Roberts & Hough (2005); Dekker & Van der Meer (2007); Van de Walle & Raine (2008).

a bűncselekmények igazságszolgáltatás elé állítása. Emellett 61,7% úgy érezte, hogy a büntető igazságszolgáltatási rendszer nem (nagyon) hatékony a bűnözés visszaszorításában (Van de Walle & Raine 2008, 34).

Ezeket és más brit adatokat figyelembe véve Van de Walle & Raine (2008, 5) arra a következtetésre jutott, hogy "a közvélemény véleménye a büntető igazságszolgáltatási rendszerről meglehetősen rossz". Továbbá Genn (1999, 246) a brit polgári igazságszolgáltatási rendszerről szóló tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy bár a közvélemény fontosnak tartja a bíróságokat, "némi bizalmatlanság tapasztalható a tárgyalások igazságossága iránt, az a meggyőződés, hogy a bíróságok a gazdagok érdekeit szolgálják, és hogy a bírói kar távoli és nem érintkezik velük".

Hollandia

A Holland Társadalomkutató Intézet (SCP) áttekintette az igazságszolgáltatási rendszerbe vetett bizalomról szóló, rendelkezésre álló közvélemény-kutatási adatsorokat (Dekker et al. 2004). Ezek a bizonyítékok a bizalom csökkenésére utalnak a 1981 és 1999 között (1999 lásd Van de Walle & Raine 2008, 9). Míg 1981-ben (65%) és 1990-ben (63%) a holland lakosság közel kétharmada (nagyon) nagyfokú bizalmat tanúsított az igazságszolgáltatási rendszer iránt, addig 1999-ben ez az arány már csak kevesebb mint a lakosság kevesebb mint fele (48%) volt (Dekker & Van der Meer 2007, 12). Az 1990-es évek végétől kezdve azonban úgy tűnik, hogy ez a csökkenő tendencia megállt. Az Eurobarometer szerint 1997 és 2005 között a holland jogrendszerbe vetett bizalom szintje a 51 százaléktól 64 és 66 százalék között ingadozott, egyértelmű tendencia nélkül (Dekker & Van der Meer 14). 2007,

2003-ban 81% érezte úgy, hogy a holland igazságszolgáltatási rendszer túl lassú és nem

hatékony, 71% úgy érezte, hogy "a büntető igazságszolgáltatási rendszer túl kevés figyelmet fordít az áldozatokra", és 69% egyetértett azzal, hogy "a bűncselekmények túl gyakran maradnak büntetlenül a bírák vagy a kerületi ügyészek hibái miatt" (Van Koppen).

2003, 2). Újabb adatok azt mutatják, hogy 10 válaszadóból majdnem 5 (42,4%) (egyáltalán nem) ért egyet azzal az állítással, hogy "A jogrendszer mindenki számára egyformán működik, függetlenül attól, hogy valaki gazdag vagy szegény" (Van Velthoven & Ter Voert 2004, 173). Emellett 10-ből közel 9 (87%) hollandiai (határozottan) úgy érzi, hogy a bűncselekményeket túlságosan enyhén büntetik (Koomen 2006, 4). Ezenkívül általános az az érzés, hogy a bírák többsége nincs kapcsolatban a társadalommal. Egy tanulmány jelentős többséget talált ezeknek a kritikus kijelentéseknek: "A bírák nem igyekeznek eléggé elmagyarázni döntéseiket az átlagembernek" (82%), "A bírák túl gyakran döntenek úgy, hogy az átlagpolgár számára elfogadhatatlanok" (61%), és "A holland bíró elefántcsonttoronyban él" (48%) (Elffers & De Keijser 2008, 457). Bár a legtöbben még mindig egyetértenek azzal, hogy "a büntető igazságszolgáltatási rendszer jelentős mértékben hozzájárul a társadalom jó működéséhez", ennek az állításnak a támogatottsága összességében csökkent, a 2008-as százalékról 76 2008-ra 65 százalékra (Ettema 2008, 13). Emellett a holland lakosság közel kétharmada (62%) azt állítja, hogy "nem bízunk abban, ahogyan a bűnözést Hollandiában kezelik" (Ettema 2008, 14).

Ezeket a számadatokat figyelembe véve De Roos (2000) úgy jellemezte a holland igazságszolgáltatási rendszerről alkotott közvéleményt, mint amelyet "mélyen gyökerező nyugtalanság" jellemez. Hasonlóképpen, a Holland Társadalomkutató Intézet (SCP) nemrégiben azt állította, hogy Hollandia a Dániához vagy Svájcra hasonlít, tipikusan "magas bizalom" országból egy Belgiumhoz vagy Németországhoz hasonló, "alacsony bizalom" országgá vált (Dekker & Steenvoorden 2008, 1).

A KRITIKUSOK DEMOGRÁFIAI PROFILJÁNAK NYOMON KÖVETÉSE

Mit tudunk azokról a polgárokról, akik a közvélemény-kutatások egyre növekvő száma szerint elvesztették bizalmukat az igazságszolgáltatásban? E "kritikusok" közelebbről történő vizsgálatának egyik módja az, hogy feltárjuk néhány demográfiai jellemzőjüket (regresszióelemzés vagy hasonló technikák segítségével). A férfiak például kritikusabbak, mint a nők? Vagy az idősebb válaszadók talán kritikusabbak, mint a fiatalabbak? A meglévő véleményadatok áttekintése alapján öt ilyen változóra fogunk összpontosítani: nem, életkor, etnikai csoport, iskolai végzettség és társadalmi osztály. Ez lehetővé teszi számunkra, hogy megrajzoljuk az Egyesült Királyság és Hollandia igazságszolgáltatási rendszerét bírálók átlagos demográfiai profilját.

Gender

Az Európai Szociális Felmérés szerint az Egyesült Királyságban a nők kevésbé bíznak (43,3%) a jogrendszerben, mint a férfiak (47,1%) (Van de Walle & Raine 2008, 24). Más tanulmányok valamivel nagyobb nemek közötti különbségre utalnak. Genn (1999, 229) például a következő állításra adott válaszokat elemezte: "Ha bírósághoz fordulnék a problémával, biztos vagyok benne, hogy tisztességes tárgyalást kapnék". Véleménye szerint a nők általában kevesebb bizalmat fejeznek ki, mint a férfiak (52% ért egyet vagy nagyon egyetért az állítással, szemben a férfiak 62%-ával). A brit bűnügyi felmérés szerint a nők pozitívabban ítélik meg a büntető igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságát a bűncselekményekkel vádolt személyek bíróság elé állításában és a bűnözés visszaszorításában. A nők azonban kevésbé bíznak abban, hogy a vádlottak jogait tiszteletben tartják (Van de Walle & Raine 2008, 36). Hollandiában Van Velthoven & Ter Voert (2004, 178) megállapította, hogy a holland nők általában (kissé) kevésbé pozitívan vélekednek az

igazságszolgáltatási rendszerről, mint a hollandok.

emberek. Más tanulmányok szerint a női válaszadók 65%-a bízik a bíróságokban, szemben a hollandiai férfi válaszadók 74%-ával (Van der Meer 2004).

Kor

A brit bűnügyi felmérés azt mutatja, hogy az idősebb válaszadók negatívabban ítélik meg a büntető igazságszolgáltatási rendszer bűnözés visszaszorítására, valamint gyors és hatékony működésére vonatkozó képességét. Az idősebbek kevésbé bíznak abban is, hogy az igazságszolgáltatási rendszer a bűncselekményeket elkövető személyeket bíróság elé állítja (Van de Walle & Raine 2008, 37). Hasonlóképpen, Hollandiában az idősebb válaszadók kritikusabbak az igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatban, mint a fiatal válaszadók (Van Velthoven & Ter Voert 2004, 178). 2007-ben a válaszadók idősebbik felének 63%-a bízik a bíróságokban. A válaszadók legfiatalabb fele körében ez az arány 76% (Van der Meer 2004, 28).

Etnikai csoport

Az Egyesült Királyságban a fehér válaszadók negatívabban ítélik meg a büntető igazságszolgáltatási rendszert, mint az ázsiai és fekete válaszadók, kivéve, ha a vádlottak jogainak tiszteletben tartásáról van szó (Brown 2005, 175). Ezt a brit bűnügyi felmérés eredményei is megerősítik (Van de Walle & Raine 2008, 37). Hollandiában a legtöbb felmérés nem tesz különbséget a különböző etnikai csoportok között. A második generációs török és marokkói "bevándorlók" körében végzett korlátozott számú, kisebb léptékű vizsgálatok alapján azonban Bijleveld és társai (2007, 297) arra a következtetésre jutottak, hogy "összességében nincs bizonyíték arra, hogy a hollandiai migráns csoportok összességében a büntető igazságszolgáltatási rendszert eredendően kevésbé legitimnek tekintnék, mint az

etnikai hollandok.". Néha az emberek egy

etnikai kisebbségi háttérrel rendelkezők általában valamivel pozitívabban ítélik meg az igazságszolgáltatási rendszert, mint a hollandok.

Oktatás

Az Egyesült Királyságban a képesítés nélküli válaszadók 40,0%-a bízik a jogrendszerben, míg ez az arány 58,7%-ra nő a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében (Van de Walle & Raine 2008, 25). Genn (1999) hasonló hatást talált a következő állításra adott válaszokban: "Ha bírósághoz fordulnék a problémáival, biztos vagyok benne, hogy tisztességes tárgyalást kapnék". Vizsgálatában a diplomával rendelkező válaszadók kisebb valószínűséggel nem értettek egyet az állítással, és nagyobb valószínűséggel nem nyilvánítottak véleményt, mint más csoportok (Genn 1999, 229). Ez tükröződik a brit bűnügyi felmérésben is. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők jobban bíznak abban, hogy a büntető igazságszolgáltatási rendszer a bűncselekményeket elkövető személyeket bíróság elé állítja. Az alacsonyabb iskolai végzettségűek azonban pozitívabban értékelik a rendszer gyorsaságát és hatékonyságát (Van de Walle & Raine 2008, 38). 2002-ben az alacsonyabb iskolai végzettségű holland válaszadók 62%-a bízott a bíróságokban. A felsőfokú végzettségűek körében ez az arány 80% volt (Van der Meer 2004, 28). Hasonlóképpen Velthoven & Ter Voert (2004, 178) is azt találta, hogy a tisztességes bánásmódba vetett bizalom és a bírák megbízhatósága csökken, ha az iskolai végzettség csökken.

Társadalmi osztály

Gibson és Caldeira (1996, 73) az európai jogi kultúra összehasonlító vizsgálata alapján arra a következtetésre jutott, hogy "a jogi értékek közötti különbségek elsősorban a társadalmi osztályokban gyökereznek". A brit bűnügyi felmérés (amely a társadalmi osztályt a

foglalkoztatás szempontjából vizsgálja) azt sugallja, hogy a

A munkanélküliek általában pozitívabban viszonyulnak a büntető igazságszolgáltatási rendszerhez, bár kevésbé bíznak abban, hogy az tiszteletben tartja a vádlottak jogait. Ezzel szemben az inaktívak és a foglalkoztatottak kevésbé bíznak abban, hogy a rendszer igazságszolgáltatás elé állítja az embereket. Ugyanakkor jobban bíznak abban, hogy a rendszer védi a vádlottak jogait (Van de Walle & Raine 2008, 39). Hollandiában a felmérések a társadalmi osztályt a jövedelem szempontjából vizsgálják. Van der Meer (2004, 29) szerint az igazságszolgáltatási rendszerbe vetett bizalom szintje a jövedelemmel együtt emelkedik. Sőt, az alacsonyabb jövedelemmel rendelkező válaszadók kevésbé bíznak a jogi eljárások igazságosságában (Velthoven & Ter Voert 2003, 178).

Megbeszélés

Az 1. ábra összefoglalja e szakasz főbb megállapításait. A közvélemény-kutatásokban adott válaszok alapján ez az ábra azt mutatja, hogy a válaszadók (viszonylagosan) mely országok igazságszolgáltatási rendszerével szemben a legkritikusabbak az Egyesült Királyságban és Hollandiában.

1. ábra. A demográfiai profil nyomon követése

	Gender	Kor	Etnikai csoport	Oktatás	Társadalmi osztály
UK	<i>nők</i>	<i>régebbi</i>	<i>fehér</i>	<i>alacsonyabb iskolai végzettségűek</i>	<i>alkalmazott</i>
NL	<i>nők</i>	<i>régebbi</i>	<i>fehér</i>	<i>alacsonyabb iskolai végzettségűek</i>	<i>alacsonyabb jövedelem</i>

Az ebben a szakaszban tárgyalt felmérések listája nem teljes. Ráadásul nem minden tanulmány egyformán meggyőző, és egyes megállapítások ellentmondásosak.⁶ Ha

azonban az összes

⁶ Az ábrán a nem1, meggyőző vagy ellentmondásos eredmények dőlt betűvel vannak szedve.

változókat egyetlen demográfiai profilba foglalva az igazságszolgáltatás átlagos kritikusa a következőképpen jellemezhető: idősebb fehér nő, alacsonyabb iskolai végzettséggel és alacsony jövedelemmel.⁷ Az 1. ábra eredményei azt mutatják, hogy a két ország jogrendszerének jelentős különbségei ellenére a brit és a holland bírálók átlagos demográfiai profilja feltűnően hasonló.

A demográfiai profil hiányosságai

A válaszadók demográfiai jellemzőinek feltárása többé-kevésbé bevett gyakorlat a legtöbb közvélemény-kutatásban (lásd pl. Jerolmack 2003; Dekker et al. 2004; Van de Walle & Raine 2008). Az igazságszolgáltatási rendszer kritikusainak profilalkotásának ez a hagyományos módja azonban számos hiányossággal bír.

Először is, a tudósok elismerik, hogy a válaszadók demográfiai profilja általában nem túl hasznos a közvélemény magyarázatában. Van de Walle & Raine (2008, 11) például azzal érvel, hogy "[m]ultivariáns statisztikai modellek, amelyek olyan változókat tartalmaznak, mint a nem, az iskolai végzettség, [és] az életkor [...] kevésbé magyarázzák a jogrendszerbe vetett bizalom szintjének eltéréseit az európai országokban. Ez az Egyesült Királyságot is magában foglalja. Hasonlóképpen, a holland felmérési szakirodalom áttekintésében Dekker & Van der Meer (2007, 31) azt állítja, hogy a bíróságok iránti közbizalom szintje csak "nagyon korlátozott mértékben" magyarázható ezekkel a változókkal.

Másodszor, az a tény, hogy a legtöbb demográfiai profil nem túl hasznos a közvélemény magyarázatában, szorosan kapcsolódik a felmérési kutatások általánosabb hiányosságához. Sarat (1977, 455) azzal érvelt, hogy bár a felmérések kiváló eszközt jelentenek az emberek véleményének rögzítésére, mégis

⁷ Természetesen ez a profil egy statisztikai átlag; nem célja, hogy leírjon egy olyan valós személyt, aki egyesíti ezeket a tulajdonságokat.

általában kevésbé informatívak arról, hogyan az emberek hogyan gondolkodnak a jogról.

Hogyan jutnak el a véleményükhöz, milyen előfeltevéseik vannak, és milyen intenzíven éreznek egy adott kérdésben? Hasonlóképpen, a legtöbb demográfiai profil arra korlátozódik, hogyan mit gondolnak az emberek az igazságszolgáltatásról, de nem túl informatívak arról, hogyan jutottak kritikus véleményükhöz.

A legtöbb demográfiai profil utolsó hiányossága, hogy nem terjed ki a teljes jogrendszerre. Az Egyesült Királyságban és Hollandiában a legtöbb, ha nem az összes közvélemény-kutatás a büntetőjogi kérdésekre korlátozódik. Ennek eredményeképpen ezek a felmérések hasznosak lehetnek a büntető igazságszolgáltatási rendszer kritikusainak elemzésében, de nem nyújtanak hasonló információt a polgári vagy közigazgatási jog kritikusairól.

Tekintettel a demográfiai profil ezen hiányosságaira, ez a tanulmány az igazságszolgáltatási rendszer kritikusainak profilozására egy alternatív módszert mutat be.

A KRITIKUSOK NORMATÍV PROFILJÁNAK NYOMON KÖVETÉSE

A szakirodalom áttekintése alapján két elem tűnik különösen fontosnak a jogi kérdésekkel kapcsolatos jelenlegi közvélemény-klíma tanulmányozása szempontjából: ezek a "jogi azonosulás" és a "jogtudatosság" szintje a közvéleményben. Ebben a szakaszban mindkét elemet felhasználjuk az igazságszolgáltatási rendszer kritikusainak normatív profiljának megrajzolásához.

Jogi azonosítás

Ewick és Silbey (1998) The Common Place of Law (A jog közös helye) című könyvükben egy modellt vezettek be annak értékelésére, hogy az emberek milyen különböző módon írják le a joghoz való viszonyukat. Ez a modell hamarosan széles körben használt elemzési keretté vált számos úgynevezett "jogtudatossági" tanulmányban (lásd pl. Hertogh 2004). Ewick & Silbey (1998) a jogtudatosság három uralkodó típusát azonosítja. "Az emberek úgy írják le a joghoz való viszonyukat, mint valami olyasmit, ami előtt állnak, amivel foglalkoznak, és ami ellen küzdenek." (Ewick & Silbey 1998, 47 kiemelés az eredetiben) Azonban, ahogyan Nielsen (2000, 1060) helyesen rámutatott, ezt a három megközelítést három általános orientációnak vagy prototípusnak kell tekinteni a joggal szemben, de ez a tipológia "nem a lehetőségek diszkrét halmazaként szolgál, hogy leírja az egyes egyének jogtudatát adott időpontokban". Más szóval, "nem lehet azt mondani, hogy egyes emberek "a jog előtt", mások pedig "a jog ellen" vannak" (Ewick & Silbey 1998, 50). Ezért az igazságszolgáltatási rendszer kritikusaik profilját nyomon követni igyekezvén, egy másik modellt kell alkotnunk, amely az Ewick és Silbey által kidolgozott joggal szembeni orientációk vizsgálatára használható.

Ennek egyik módja az, hogy egy másik fogalomra összpontosítunk, amelyet gyakran használnak az igazságszolgáltatással való elégedetlenségről szóló szakirodalomban. Ez a "jogi elidegenedés" fogalma. Genn (1999, 247; kiemelés hozzáadva) például azt találta, hogy az Egyesült Királyságban "[a] válaszadóknak a jogrendszerrel kapcsolatos nézetei gyakran a jog intézményeitől és eljárásaitól való elidegenedés érzését közvetítették....". Hasonlóképpen Blankenburg (2006, 18; kiemelés hozzáadva) arra a következtetésre jutott, hogy "[a]z összehasonlító felmérések [...] arra utalnak, hogy a polgárok egyre inkább elidegenednek a holland politikától és a jogtól mint intézménytől is".

Az "elidegenedés" fogalmának természetesen hosszú és ellentmondásos története van. Míg egyes tudósok azt állítják, hogy "a szociológiai gondolkodás egyik nagy hagyományának" kell tekinteni.

(Seeman 1959, 783), mások azt állítják, hogy "mindig zavarba jövünk, amikor az elidegenedésről olvasunk" (Ludz 1976, 3). Seeman (1959) tipológiáját használva az elidegenedés négy különböző érzését különböztethetjük meg. A való életben az embereknek az igazságszolgáltatással kapcsolatos érzései valószínűleg e négy kategória egyikét vagy másikat fedik le. A jogi elidegenedés első típusa a "jogi tehetetlenség". Ez úgy határozható meg, mint az egyén által táplált elvárás, hogy saját viselkedése nem tudja meghatározni a jogi folyamatok kimenetelének bekövetkeztét. Ez az elem Gibson & Caldeira (1996, 65) tanulmányában is megjelenik, amikor arra kéri válaszadóikat, hogy reagáljanak erre a tételre: "Az én érdekeimet ritkán képviseli a jog; a jog általában azoknak a nézeteit tükrözi, akik engem irányítani akarnak.". A jogi elidegenedés második típusa a "jogi értelmetlenség". Genn (1999, 247) szerint "[a] jog zsargonja [és] a bíróságok misztikus eljárásai iránt érzett szimpátia hiánya..." Vagy ahogy egyik válaszadója magyarázta a bíróságon töltött napjáról: "Egy kicsit rejtélyes volt számomra. Úgy értem, olyan volt, mintha belemennék egyfajta rejtvénybe, és kijönnék onnan." (Genn 1999, 223) A jogi elidegenedés harmadik típusa az, amit Sampson & Jeglum Bartusch (1998) "jogi cinizmusnak" nevez. Ez a "joggal kapcsolatos anómia" a normátlanság olyan (érezkelt) állapotára utal, amelyben az uralkodó társadalom (és így a jogrendszer) szabályai már nem kötelező érvényűek egy közösségben vagy egy népiességi alcsoport számára" (Sampson & Jeglum Bartusch 1998, 782). Végül a jogi elidegenedés negyedik típusa a "jogi értékszigetelés". Az elidegenedettek ebben az értelemben azok, akik alacsony jutalomértéket tulajdonítanak azoknak a jogi céloknak vagy meggyőződéseknek, amelyek az adott társadalomban jellemzően magasan értékeltek. Anderson (1999, 9) a philadelphiai belvárosi gettóövezetekről szóló etnográfiai tanulmányában például azzal érvel, hogy "a szélesebb értelemben vett társadalom intézményeitől, különösen a büntető igazságszolgáltatás intézményeitől való elidegenedés széles körben elterjedt". Ebben a tanulmányban a "jogi elidegenedés" kifejezést olyan gyűjtőfogalomként használjuk, amely az elidegenedés mind a négy típusát magában foglalja.

Jogi tudatosság

A második elem, amely különösen hasznos az igazságszolgáltatási rendszer kritikusainak normatív profiljának nyomon követéséhez, a jogtudatosságuk szintje. Nielsen (2000, 1061) azt javasolta, hogy "[b]mivel a jogtudatosság kontingens, változhat [...] az alany jogról és jogi normákról való tudásának megfelelően. A legtöbb tanulmány szerint az emberek jogtudata meglehetősen gyenge. Az Egyesült Királyságban a MORI 2003-as felmérése kimutatta, hogy a brit válaszadók 32%-a nem sokat tud a bíróságokról; 41% nem sokat tud a koronai ügyészségről; 45% pedig alig vagy egyáltalán nem tud semmit az ifjúsági bíróságokról (Roberts & Hough 2005, 8). A Hollandiában végzett vizsgálatok hasonló eredményeket hoztak. Az egyik tanulmány három alapvető kérdést tett fel a holland büntető igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatban: egy gyilkossági ügyben (1) ki dönt a gyanúsított vád alá helyezéséről?; (2) ki dönt arról, hogy a gyanúsított bűnös-e vagy sem; és (3) végül ki dönt a tényleges büntetésről? A válaszadók kevesebb mint egyharmada (29%) adott helyes választ mindhárom kérdésre; 14% pedig mindegyik kérdésre rosszul válaszolt (Van Koppen 2003, 18).

Legalisták, lojalisták, cinikusok és kívülállók

Ahhoz, hogy mindkét elemet felhasználhassuk elemzésünkben, két alapvető kérdésre kell választ adnunk. Az első: "Ismerik-e az emberek a törvényt?". Mennyit tudnak az igazságszolgáltatási rendszerről általában, konkrét szabályokról és előírásokról vagy egy adott bírósági ügyről? Másodsor: "Azonosulnak-e az emberek a joggal?". Milyen mértékben tükrözi a jog a saját személyes értékrendjüket, a helyes vagy helytelen érzésüket és az igazságosságról alkotott elképzeléseiket? Ahhoz, hogy ezeket a kérdéseket szisztematikusan vizsgálhassuk, mindkét kérdést egy egyszerű kettő-kettő mátrixba (2.

ábra) ültethetjük át. A

Az első kérdés a vízszintes tengelyen, a második kérdés pedig a függőleges tengelyen helyezkedik el. Mindegyik mező egy-egy normatív profilnak felel meg (Hertogh 2007; 2010).

Ábra2 . A normatív profil követése

		FIGYELMEZT ETÉS	
		+	+-
AZONOSÍTÁS	+	I. Jogvédők <i>(tájékozott azonosítás)</i>	II. Hűségesek <i>(tájékozatlan azonosítás)</i>
	-	III. Cinikusok <i>(tájékozott elidegenítés)</i>	IV. Kívülállók <i>(tájékozatlan elidegenedés)</i>
		-	

I. Jogvédők

A 2. ábrán az első kategória a "legalisták". Az ebbe a kategóriába tartozó emberek jól ismerik a jogot. Emellett ezek az emberek általában azonosulnak a joggal. Ez a normatív profil a homo juridicus, a homo oeconomicus jogi megfelelőjének modelljét tükrözi (Teubner & Hutter 2000).

A jog- és társadalomkutatás évtizedeiből azonban tudjuk, hogy ez a modell nem pontos leírása a valóságnak. Először is, számos, a joggal kapcsolatos ismereteket és véleményeket (KOL) vizsgáló tanulmány

kimutatták, hogy a legtöbb ember általában nincs tisztában a jogi szabályokkal (lásd pl. Podgorecki et al. 1973). Másodszor, a nemzetközi jogtudatossági szakirodalomból tudjuk, hogy nem minden ember azonosul egyformán a joggal. Az újraegyesített Németországban például a volt kelet- és nyugatnémeteknek nagyon eltérő elképzeléseik vannak az alkotmányról és az emberi jogokról (Noelle-Neumann 1995). Mind az a tény, hogy a magas szintű jogtudatosság, mind a magas szintű jogi azonosulás nem magától értetődő, arra utal, hogy a "jogvédők" mellett legalább három másik normatív profil is létezik.

II. Loyalisták

A második kategória a "lojalisták". Az ilyen profilú emberek általában a joggal is azonosulnak. Az előző profillal ellentétben azonban jogtudatosságuk korlátozott. Van egy általános elképzelésük arról, hogy mi a törvény, és bíznak abban, hogy minden rendben lesz. Úgy érzik, hogy az igazságszolgáltatási rendszert tiszteletben kell tartani, és az általában jól szolgálja őket.

III. Cinikusok

Az első normatív profilhoz hasonlóan a "cinikusok" is jól ismerik a jogot. A fő különbség az első profillal szemben azonban az, hogy ezek az emberek sokkal kevésbé azonosulnak a joggal. Tisztában vannak a joggal, de ez egyben kritikusabbá is teszi őket. Általában úgy érzik, hogy az általuk fontosnak tartott normák és értékek nem tükröződnek kellőképpen a jogban.

IV. Kívülállók

A 2. ábra utolsó kategóriája a "kívülállók". Az ilyen normatív profilú emberek jogtudata korlátozott. Az emberek nem azonosulnak a joggal sem. Ez az első profil tükörképe; míg a "jogvédők" rendszeresen a jog felé fordulnak, addig a "kívülállók" elfordultak a jogtól.

HOGYAN LEHET ALKALMAZNI EZEKET A NORMATÍV PROFILOKAT A JÖVŐBELI KUTATÁSOKBAN?

Az igazságszolgáltatási rendszer kritikusaik normatív profiljának nyomon követése jó alternatívája lehet a hagyományos megközelítésnek. A demográfiai profiltól eltérően azonban, amelyet már számos tanulmányban alkalmaztak, ez az alternatív megközelítés még további empirikus tesztelést igényel.

E szakasz célja annak bemutatása, hogy az előző szakaszban bemutatott különböző normatív profilok hogyan alkalmazhatók az empirikus társadalmi-jogi tanulmányokban. A politológia hasonló kutatásaitól inspirálva két javaslatot tárgyal a normatív profilok összehasonlító vizsgálatára az Egyesült Királyságban és Hollandiában. Ezek a tanulmányok a jogi mobilizációra és a jogi tiltakozásra összpontosítanak mindkét országban. A demográfiai profillal kapcsolatos korábbi tanulmányoktól eltérően ezek a jövőbeli tanulmányok nem korlátozódnak arra, hogy mit mondanak az emberek, hanem azt is megvizsgálják, hogy mit tesznek annak érdekében, hogy kifejezzék az igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatos elégedetlenségüket.

Jogi mozgósítás

A politikatudományban a választási részvételi arányt a politikai elidegenedés fontos

mutatójának tekintik (lásd pl. Levin 1960; Southwell 1985; Zipp 1985; Southwell & Everest 1998). Ez

azzal érveltek, hogy "az elidegenedett szavazók nagyobb valószínűséggel tartózkodnak a szavazástól, mint lojálisabb társaik" (Southwell & Everest 1998, 44). Hasonlóképpen, a társadalom jogával foglalkozó tudósok a jogi mobilizációra összpontosítanak. Hogyan oldják meg az emberek a vitáikat? Milyen gyakran viszik vitáikat bíróság elé? És milyen gyakran utasítják el a jogi tanácsadás igénybevételét? A jövőbeni összehasonlító tanulmányokban ezeket a jogi mobilizációs számadatokat arra is fel lehet használni, hogy nyomon kövessük a vitatkozókat normatív profilját az Egyesült Királyságban és Hollandiában.

Az igazságszolgáltatáshoz vezető utak

Példaként tekintsük Genn (1999) tanulmányát a jogi mobilizációról az Egyesült Királyságban. A "jogos problémára" reagáló viselkedésük alapján három különböző csoportot különböztet meg: a "lumpers" (akik nem tettek semmit a problémájuk megoldása érdekében), az "self-helpers" (akik maguk próbálták megoldani a problémát) és a "advised" (akik külső jogi tanácsadó segítségével próbálták megoldani a problémát) (Genn 1999, 68). Genn (1999, 137) szerint "azok, akik pozitív véleményt fogalmaztak meg az igazságszolgáltatási rendszerről, valamivel nagyobb valószínűséggel szereztek [jogi] tanácsot, mint azok, akik negatív véleményt fogalmaztak meg róla". Továbbá "a jogrendszerrel való idegenkedés szerepet játszik abban a döntésben, hogy nem próbálnak jogorvoslatot szerezni, amikor jogorvoslati problémával szembesülnek" (Genn 1999, 228). A jogtudatosságukra vonatkozó megállapításokkal együtt ez segíthet e vitapartnerek normatív profiljának meghatározásában.

Genn azt állítja, hogy a lumpolóokra általában jellemző a jogi identifikáció alacsony szintje. A cselekvés elmulasztásának okai "a jogrendszerrel kapcsolatos negatív tapasztalatokkal vagy a jogi folyamatokkal kapcsolatos negatív hiedelmekkel" (Genn 1999, 71) függenek össze. A jogtudatosságuk szintje is meglehetősen alacsony. A 2. ábra terminológiáját követve a

lumpers tehát "kivülállóknak" minősíthetők. A legtöbb önszegélyezőnek szintén alacsony a jogi identifikációs szintje. Sokan közülük

osztóznak "a jogi tanácsadókkal vagy jogi eljárásokkal kapcsolatos korábbi negatív tapasztalatokban; a tehetetlenség érzése bizonyos típusú problémákkal kapcsolatban; és egyes esetekben a jogrendszerrel való elidegenedés érzése" (Genn 1999, 76). Az előző csoporttal ellentétben azonban a legtöbb önsegélyező körében a jogi tudatosság szintje meglehetősen magas. Ők "viszonylag jól ismerik a tanácsadási forrásokat"; és "általános ismeretekkel rendelkeznek a CABx [Citizen Advice Bureaux] és más helyi tanácsadó központok létezéséről" (Genn 1999, 76). E tanulmány alkalmazásában az önsegélyezők tehát "cinikusoknak" nevezhetők.

Végezetül, a tanácsoltak csoportját a magas szintű jogi azonosítás jellemzi. Például "[a]zok közül, akiknek az első tanácsadójuk solicitor vagy más jogi tanácsadó volt, csak hét százalék mondta azt, hogy valószínűleg vagy biztosan nem ajánlaná másoknak, hogy tanácsot kérjenek ettől a forrástól" (Genn 1999, 98). E csoport egyes tagjai meglehetősen magas szintű jogi tájékozottsággal is rendelkeznek. Az egyik válaszadó például, aki az egyetemen általános jogi kurzuson vett részt, azt állítja: "az általam elvégzett tanfolyamokkal az ember egy kicsit a jogról is tud, tehát nem kell félni a jog alkalmazásától" (Genn 1999, 91). Mások azonban e csoporton belül a magas szintű jogi azonosulást sokkal alacsonyabb szintű jogtudatossággal kombinálják. Amikor például az egyik válaszadótól megkérdezték, hogy sokat tud-e a jogrendszerrel, a következőket válaszolta: "Nem, határozottan nem. Nem. Nem" (Genn 1999, 91). Az ábra szempontjából a magasabb szintű jogtudatossággal 2, tanácsoltakat "legalistáknak", míg az alacsonyabb szintű jogtudatossággal rendelkezőket "lojalistáknak" lehet jellemezni.

Az Egyesült Királyság és Hollandia összehasonlítása

Genn (1999) tanulmányát több más országban, köztük Hollandiában is megismételték (Van

Velthoven & Ter Voert 2004). Ez több összehasonlító következtetés levonását teszi lehetővé.

Az Egyesült Királyságban a válaszadók mintegy 5%-a nem tett semmit a jogi probléma megoldása érdekében, míg Hollandiában ez az arány 10%. Körülbelül 35% próbálta saját maga megoldani a problémát, szemben a 46%-kal. Végül pedig az Egyesült Királyságban mintegy 60% próbálta külső tanácsadó segítségével megoldani a problémát, szemben a hollandiai 44%-kal. A 2. ábra szerint ezek az adatok azt mutatják, hogy a "kívülállók" (lumpers) száma Hollandiában kétszer olyan magas, mint az Egyesült Királyságban. Hollandiában több a "cinikus" (önsegítő) is, mint az Egyesült Királyságban. Végül, a "lojalisták" és a "legalisták" csoportja együttevén (tanácsadók) jóval kisebb Hollandiában, mint ugyanez a csoport az Egyesült Királyságban. Ezen adatok alapján azt lehet állítani, hogy Hollandiában a jogi elidegenedés szintje magasabb és mélyebb, mint az Egyesült Királyságban. Továbbá az igazságszolgáltatási rendszer kritikusi Hollandiában nagyobb valószínűséggel "cinikusok" és "kívülállók", mint az Egyesült Királyságban.

Ezek csak előzetes következtetések. Ráadásul ezek a következtetések nem az Egyesült Királyság és Hollandia teljes lakosságára vonatkoznak, hanem csak azokra a válaszadókra, akik az előző öt év során egy vagy több jogorvoslással kapcsolatos problémáról számoltak be.⁸ További felmérésekre és interjúkra van szükség e korai megállapítások teszteléséhez. Mégis, Genn (1999) tanulmányának másodlagos elemzése még ezen a ponton is azt sugallja, hogy ezek és más jogi mobilizációs számadatok igen hasznosak lehetnek a különböző normatív profilok elemzéséhez.

Jogi tiltakozás

A politikatudomány néhány fontos tanulmánya szintén a politikai tiltakozásra, mint az elidegenedés mutatójára összpontosít (lásd pl. LeBon 1968; Muller & Opp 1986; Kaase 1988). Ezekben a tanulmányokban "a tiltakozás a frusztráció, a düh és az elidegenedés

mélyen gyökerező érzéseinek kifejeződése, nem csupán a

⁸ Az Egyesült Királyságban ez a válaszadók 40%-ára volt igaz (Genn 1999, 23), Hollandiában pedig a válaszadók 67,2%-ára (Velthoven & Ter Voert 2004, 66).

egyres vezetőkkel vagy témákkal, hanem a politikai rendszerrel is" (Norris et al. 2005, 190).⁹ Az ilyen típusú kutatások azt sugallják, hogy a jövőbeni összehasonlító tanulmányokban a jogi tiltakozás különböző típusainak vizsgálatával nyomon követhetjük az igazságszolgáltatási rendszer kritikusainak normatív profilját is az Egyesült Királyságban és Hollandiában.

Hűség, hang, kilépés

Hirshman (1970) tipológiáját követve három különböző taktikát választhatnak az emberek az igazságszolgáltatás elleni tiltakozáshoz (lásd még Toharia 2003). Először is, ha valaki nem ért egyet az igazságszolgáltatási rendszer valamely elemével, dönthet úgy, hogy nem tesz semmit, vagy megpróbálja a jog mozgósításával megoldani az ügyet ("lojalitás"). Ez a taktika számos különböző cselekvést foglal magában, beleértve egy petíció megírását, hivatalos panasz benyújtását és az ügy (fellebbviteli) bíróság elé vitelét. Másodszor, az igazságszolgáltatás elleni tiltakozás olyan eszközökkel is kifejezhető, amelyek a törvényen kívüliek, de nem a törvény ellen irányulnak ("hang"). Ez a taktika magában foglalja például az újságoknak címzett olvasói leveleket, az interneten megjelenő kritikus blogokat és a tiltakozó felvonulásokat. Végül a harmadik és legradikálisabb módja a törvény elleni tiltakozásnak az, hogy minden lehetséges módot meg kell keresni arra, hogy eltávolodjunk az igazságszolgáltatási rendszertől ("kilépés"). Ez történhet a törvény nevetségessé tételével vagy figyelmen kívül hagyásával, a törvény saját kezébe vételével (Rattner & Yagil 2004) vagy a "jogi engedetlenség" más formáival (Rattner, Yagil & Pedahzur 2001).

Jasper (1997, 237) szerint "[a]z aktusok ritkán, vagy soha nem semleges eszközök, amelyekkel a tiltakozók nem törődnek". Véleménye szerint "[j]ászt, ahogyan ideológiáik, úgy tevékenységeik is kifejezik a tiltakozók politikai identitását és erkölcsi vízióit".

Hasonlóképpen, a legális tiltakozás mindhárom taktikája a tiltakozók eltérő normatív profilját sugallja. A "legalisták" és a "lojalisták" a legkevésbé

⁹ Más társadalmi tiltakozással kapcsolatos tanulmányok szintén az elidegenedés hipotézisével ellentétes bizonyítékokat találtak. Lásd például Barnes & Kasse (1979); Gibson (1991) és Norris et al. (2005).

kritikus az igazságszolgáltatási rendszerrel szemben. Ha azonban valamilyen formában kritikát fogalmaznak meg, akkor azt valószínűleg az igazságszolgáltatási rendszer keretein belül igyekeznek majd kezelni (hűség). A "cinikusok" ezzel szemben sokkal kritikusabbak, és lényegesen kevésbé bíznak a jogi eljárásokban és a jogi hatóságokban. Ezért valószínű, hogy az igazságszolgáltatáson kívüli tiltakozás különböző formáit fogják előnyben részesíteni (hang). Végül a "kívülállók", akik nem rendelkeznek sem nagy ismeretekkel, sem pozitív véleménnyel az igazságszolgáltatási rendszerről, valószínűleg a törvény ellen fordulva fogják kifejezni dühüket és frusztrációjukat (kilépés). Ily módon a jövőbeni összehasonlító tanulmányok a jogi tiltakozás különböző taktikáit vizsgálhatják, a tiltakozók "normatív profiljának" azonosítása érdekében. Ennek egyik módja, hogy a nemzeti jogi tiltakozás olyan fontos példákra összpontosítsanak, mint az Egyesült Királyságban a "Fathers 4 Justice" mozgalom és Hollandiában a "Committee for Lucia".

Fathers4Justice

A "Fathers 4 Justice" (F4J) egy apák jogaiért küzdő mozgalom, amelynek célja a családjogi reform és az elvált szülők egyenlő kapcsolattartása a gyermekekkel, és amely leginkább a Batmannek, Pókembernek és más képregényfiguráknak öltözött férfiak tüntetéssorozatáról vált ismertté, akik hidakat, bírósági épületeket és más középületeket másztak meg.¹⁰ A mozgalom alapítóit "az apák egy részének a törvényreform és a kampányok hagyományosabb útjai miatti növekvő frusztrációja" motiválta, ezért úgy érezték, hogy "[s]omething stronger" - egy olyan stratégiára van szükségük, amely a politikusokat és a politikai döntéshozókat "leülésre és figyelemfelkeltésre" készíti" (Collier 2006, 55). Az évek során tiltakozásaik közé tartoztak a kormányhivatalok elleni fizikai támadások; az ügyvédek, ügyvédek és bírák háza előtt tartott tüntetések; és egy sor konfrontáció a kormány vezető személyiségeivel. Sőt, 2006-ban a szervezetet ideiglenesen

¹⁰ <http://www.fathers-4-justice.org/>

feloszlott, miután azt állították, hogy a tagok összeesküvést szőttek Tony Blair akkori miniszterelnök fiának elrablására. A brit sajtó az F4J-t "A törvényen kívüli apák" és "Az új militáns férfimozgalom" néven jellemezte (Collier 2006, 53).

Lucia bizottság

A holland "Lucia Bizottság" Lucia de Berk ügyével foglalkozik, aki 2003-ban életfogytiglani börtönbüntetést kapott hét beteg meggyilkolásáért és további három beteg meggyilkolásának kísérletéért. A bizottság tagjai, akik közül egyikük sem rokona Luciának, vagy tagja a baráti körének, úgy jellemzik magukat, mint "csupán személyek, akiket az a bizonyosság vezérel, hogy Lucia súlyos igazságtalanság áldozata lett".¹¹ Az összetett bírósági eljárás során a vád azt állította, hogy a betegek többsége "orvosilag megmagyarázhatatlan" okok következtében halt meg, és sok ilyen esetben Lucia "feltűnően gyakran" volt szolgálatban, amikor valaki meghalt (lásd pl. Buchanan 2007). Az ügyészség ügyében központi szerepet játszott az a statisztikai valószínűség, hogy Lucia ennyi halálesetnél jelen volt. A "Luciáért Bizottság" tagjai azonban úgy érezték, hogy Luciát igazságtalanul ítélték el. A bizottság saját weboldalán számos tanulmányt és dokumentumot tett közzé, amelyek kritikusan szóltak Lucia elítéléséről. Emellett online petíciót¹² és tiltakozó felvonulást is szerveztek a börtön falai előtt. Egyik tagja, a matematikai statisztika professzora többször is bírálta a vád statisztikai érveinek hibás voltát (lásd pl. Meester et al. 2006). Egy másik tag befolyásos, az ügyet kritizáló könyvet írt (Derksen 2006). Mindketten hivatalos előadásokat nyújtottak be egy holland jogi tanácsadó bizottságnak is, amely kiválasztott lezárt ügyeket vizsgál, és a rendőrségi nyomozás hibáira utaló bizonyítékokat keres. Az említett és más kampányokat követően a

¹¹ <http://www.luciadeb.nl/english/>

¹² <http://www.ipetitions.com/petition/lucia/signatures.html>

a bizottság, Luciát az ügy felülvizsgálatáig 2008 kiengedték a börtönből. 2010 áprilisában, egy újratárgyalást követően hivatalosan felmentették. A felmentő ítélet a holland jogtörténet egyik legnagyobb igazságszolgáltatási tévedését jelenti.¹³

Az Egyesült Királyság és Hollandia összehasonlítása

Mindkét mozgalom tagjai komoly kritikusai az igazságszolgáltatási rendszernek, taktikaválasztásuk azonban meglehetősen eltérő. Míg az Egyesült Királyságban a tüntetők gyakran alkalmaznak illegális akcióformákat és a "legális engedetlenség" más formáit (exit), addig a holland tüntetők a törvények mozgósítását választják (lojalitás), vagy olyan eszközökkel fejezik ki elégedetlenségüket, amelyek a törvényen kívüliek, de nem törvénysértőek (hang). Ezeket a különbségeket figyelembe véve és a 2. ábra fogalmaira lefordítva azt feltételezhetjük, hogy a brit "Fathers4Justice" mozgalom legtöbb tagja "kívülállónak", míg a holland "Committee for Lucia" tagjainak többsége "lojálisnak" vagy "cinikusnak" minősíthető. További interjúkra van szükség ezekkel és más tiltakozókkal, hogy ezeket a korai megállapításokat tesztelni lehessen.

Megbeszélés

Ennek a szakasznak az volt a célja, hogy bemutassa, hogyan lehet a korábban bemutatott négy különböző normatív profilt alkalmazni a jövőbeli társadalmi-jogi kutatásokban. Elemzésünk azt sugallja, hogy a jogi mobilizációval és a jogi tiltakozással kapcsolatos empirikus vizsgálatok igen hasznosak lehetnek az igazságszolgáltatás kritikusainak normatív profiljának nyomon követésében. Ugyanakkor azt is megmutatja, hogy további kutatásokra van szükség, mielőtt általános következtetéseket vonhatnánk le az Egyesült Királyság és Hollandia kritikusainak "nemzeti" normatív profiljáról. Továbbá az elemzés

¹³ Lásd például: "Dutch Nurse Acquitted of Being a Mass Murderer", *The New York Times*, április 14, 2010.

szemlélteti, hogy bár elméleti szempontból négy különböző normatív profilt különböztethetünk meg, ez nem feltétlenül a valóság pontos leírása. Ahelyett, hogy az embereket az egyik vagy a másik dobozba sorolnánk (a 2. ábrán), a való életben sokkal valószínűbb, hogy az emberek egy vagy több különböző (vagy egymást átfedő) normatív profillal rendelkeznek. Például a jogi mobilizációs adatok alapján (a polgári igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatban) a legtöbb holland válaszadót "cinikusnak" és "kívülállónak" jellemezték. Ugyanakkor a jogi tiltakozásról folytatott vitánk alapján (amely a büntető igazságszolgáltatási rendszerhez kapcsolódik) a holland "Luciáért Bizottság" legtöbb tagját "lojalistaként" és "cinikusként" azonosították.

KÖVETKEZTETÉS

Az Egyesült Királyságban és Hollandiában a közvélemény-kutatások általában az igazságszolgáltatási rendszer támogatottságára összpontosítanak. Tekintettel azonban arra, hogy mindkét országban csökken a közvélemény bizalma a jogi intézmények és a jogi hatóságok iránt, ugyanilyen fontos megvizsgálni azokat az embereket, akik elvesztették a bizalmukat a jogban. Eddig azonban ezek az emberek nagyrészt névtelenek maradtak. Ez a tanulmány ezért kétféleképpen tárgyalta az igazságszolgáltatási rendszer kritikusainak profilját.

Az első megközelítés a demográfiai profiljukra összpontosít. Ebből a szempontból nézve az Egyesült Királyság és Hollandia igazságszolgáltatási rendszerének kritikusai meglehetősen hasonlóknak tűnnek. A rendelkezésre álló felmérési adatok áttekintése alapján megállapították, hogy az átlagos kritikus mindkét országban idősebb fehér nő, alacsonyabb iskolai végzettséggel és alacsony jövedelemmel. Bár ez a megközelítés hasznos, azzal érveltek, hogy

a kritikusok profiljának ez a hagyományos módja számos hiányossággal bír. Ezért ez a tanulmány egy második, alternatív megközelítést is tárgyalt. A alapján.

az emberek jogtudatosságának és jogi identifikációjának szintje alapján négy különböző normatív profilt különböztet meg: "legalisták", "lojálisok", "cinikusok" és "kívülállók". Ebből a szempontból nézve az Egyesült Királyság és Hollandia igazságszolgáltatási rendszerének kritikusai között is számos különbség van. A jogi mobilizációs adatok azt sugallják, hogy általánosságban a "cinikusok" és a "kívülállók" csoportja az Egyesült Királyságban valószínűleg kisebb, mint ugyanez a csoport Hollandiában. Továbbá azzal érveltek, hogy a holland "Committee for Lucia" tagjainak többsége "cinikus" és "lojális", míg a brit "Fathers4Justice" mozgalmat nagyrészt "kívülállók" vezetik. Ezek azonban csak előzetes megállapítások, amelyeket a jövőbeni összehasonlító tanulmányokban még tesztelni kell.

A jogi mobilizáció és a jogi tiltakozás rövid elemzése alapján három hipotézist fogalmazhatunk meg, amelyek a jövőbeni tanulmányok irányadóak lehetnek. Mindegyik hipotézis megkérdőjelez egy-egy általánosan elterjedt hiedelmet az igazságszolgáltatás kritikusairól. Először is, a felmérések általában a büntetőjogi kérdésekre összpontosítanak. Mivel a legtöbb demográfiai profil ezeken a véleményadatokon alapul, könnyen az a benyomás alakulhat ki, hogy ezek az emberek kizárólag a büntető igazságszolgáltatási rendszer kritikusai.

Ugyanakkor mind a jogi mobilizációs adatok áttekintése, mind a "Fathers4Justice"-mozgalomról szóló vitánk azt sugallja, hogy egyesek ugyanúgy aggódnak a polgári igazságszolgáltatásért. Ezért a jövőbeni kutatásokra vonatkozó első hipotézisünk az, hogy az igazságszolgáltatási rendszer kritikusai valószínűleg nem csak a büntető igazságszolgáltatással, hanem általában a joggal kapcsolatban aggódnak.

A második általánosan elterjedt kép az, hogy az igazságszolgáltatási rendszer kritikusainak többsége egy kis (hátrányos helyzetű és elszigetelt), bizonyos demográfiai jellemzőkkel

rendelkező csoporthoz tartozik (Elchardus & Smits 2002; Elchardus et al. 2008). Ezt az elképzelést támasztja alá az a tény, hogy a brit és a holland kritikusok demográfiai profilja feltűnően hasonló (lásd az 1. ábrát). A kritikusok normatív profilja azonban fontos különbségeket is feltárt

a két ország között. Ez azt sugallja, hogy az igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatos nyilvános kritika kevésbé függ attól, hogyan vagy, hanem inkább attól, hogy hol vagy (lásd Van Aelst & Walgrave 2001). Más szóval "[a kritikus] jogtudat nem állandó vagy lényeges aspektusa egy személy identitásának vagy életének, bár empirikusan végül is stabil lehet". Ehelyett az igazságszolgáltatási rendszerrel szembeni nyilvános elégedetlenség "szituációs-specifikus" (Ewick & Silbey 1998, 50). A második hipotézis tehát az, hogy az igazságszolgáltatási rendszer kritikusai nem korlátozódnak bizonyos kisebbségekre, hanem valószínűleg az élet minden területéről származnak.

Egy utolsó sztereotípiát szerint az igazságszolgáltatási rendszer minden kritikusa tájékozatlan a joggal kapcsolatban, és ha több információval látják el őket, akkor jobban támogatják majd a jogot (lásd Chapman et al. 2002). Ezt az elképzelést támasztja alá az a tény, hogy az alacsonyabb végzettségűek kevésbé bíznak a jogrendszerben, mint a magasabb végzettségűek. Genn (1999, 76) tanulmánya szerint a legtöbb önszegélyezőt "a jogrendszertől való elidegenedés érzése jellemzi". Ugyanakkor ezek az emberek is jól tájékozottak a joggal kapcsolatban. Hasonlóképpen, a "Fathers4Justice"-mozgalom és a "Committee for Lucia" tagjainak többsége meglehetősen tájékozottnak tűnik a jogrendszerrel kapcsolatban. Magas szintű jogi tájékozottságuk azonban inkább csökkentette, mintsem növelte jogi azonosulásuk szintjét. Ezek a példák aláhúzzák Sarat (1977, 441) fontos megállapítását, miszerint az átlagpolgár számára "az ismertség megvetést szül"; "azok, akik első kézből ismerik a jogot és a jogrendszert, általában kevésbé elégedettek, mint azok, akik számára ez távol áll". Ezért harmadik és egyben utolsó kutatási hipotézisünk az, hogy az igazságszolgáltatási rendszer nem minden kritikusa járatlan a jogban. Sőt, egyesek közülük talán még tájékozottabbak is, mint az igazságszolgáltatási rendszer legtöbb támogatója.

Mind az Egyesült Királyságban, mind Hollandiában az emberek jelentős része elvesztette a

bizalmát a jogban. Ugyanakkor mindkét országban van egy nagy csoportnyi ember, akik még mindig meglehetősen pozitívan vélekednek.

az igazságszolgáltatásról. Annak érdekében azonban, hogy a jelenlegi helyzet ne alakuljon át teljes körű "legitimációs válsággá" (lásd pl. Friedrichs 1980), fontos, hogy folyamatosan figyelemmel kísérjük az igazságszolgáltatási rendszer kritikussait. Bár ez a tanulmány a két profilt külön-külön tárgyalta, a jövőbeni tanulmányok a kritikusok demográfiai és normatív profiljának kombinálására különböző módokat is vizsgálhatnak. A "lojalisták" például nagyobb valószínűséggel férfiak, mint nők? Több a "cinikus" a felsőfokú végzettségűek között, mint a képzettség nélküliek között? És talán több a "kívülálló" az idősebbek között, mint a fiatalok között? Az ehhez hasonló kérdések segítenek abban, hogy túllássunk a közkeletű sztereotípiákon, és az igazságszolgáltatási rendszer kritikussait valódi személyeknek tekintsük, akiknek valódi aggodalmaik vannak az országuk igazságszolgáltatásával kapcsolatban.

HIVATKOZÁSOK

- Van Aelst, Peter és Stefaan Walgrave. 2001. "Ki az a (Wo)man az utcán? From the Normalisation of Protest to the Normalisation of the Protester," *European Journal of Political Research* 39: 461-486.
- Anderson, Elija. 1999. *Az utca kódja: Tisztesség, erőszak és a belváros erkölcsi élete*. New York/London: W.W. Norton & Company.
- Barnes, S és M. Kasse. 1979. *Politikai cselekvés: Mass Participation in Five Western Democracies*. London: Sage Publications.
- Bijleveld, Catrien, Heike Goudriaan és Marijke Malsch. 2007. "Etnikai kisebbségek és a holland büntető igazságszolgáltatási rendszerbe vetett bizalom". In *Legitimitás és büntető igazságszolgáltatás*, szerkesztette Tom Tyler. New York: Russell Sage Foundation.
- Blankenburg, Erhard. 1998. "A jogi kultúra mintái: *The American Journal of Comparative Law* 46: 1-41.
- Blankenburg, Erhard. 2006. "Holland jogi kultúra". In *Bevezetés a holland jogba* (negyedik, átdolgozott kiadás), szerkesztette: J.M.J. Chorus, P.H.M. Gerver és E.H. Hondius. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.
- Brown, D. 2005. "Hogyan építi be Anglia az igazságszolgáltatással kapcsolatos közvélemény-kutatások eredményeit?" In *Public Opinion and the Administration of Justice: Popular Perceptions and Their Implications for Policy-Making in Western Countries*, szerkesztette S. Parmentier, G. Vervaeke, R. Doutrepoint és G. Kellens. Brüsszel: Politeia.
- Buchanan, Mark. 2007. "The Prosecutor's Fallacy", *The New York Times*, május
- Chapman, Becca, Catriona Mirrlees-Black és Claire Brawn. 2002. *Improving Public A büntető igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatos attitűdök: A tájékoztatás hatása* (Belügyminisztérium 245. számú kutatási tanulmány). London: Belügyminisztérium.
- Collier, Richard. 2003. "'The Outlaw Fathers Fight Back': Fathers' Rights Groups, Fathers 4 Justice and the Politics of Family Law Reform - Reflections on the UK Experience (Apák jogai csoportjai, a Fathers 4 Justice és a családjogi reform politikája - gondolatok az Egyesült Királyságban szerzett tapasztalatokról)". In *Fathers' Rights Activism and Law Reform in Comparative Perspective*, szerkesztette Richard Collier és Sally Sheldon. Oxford és Portland, Oregon: Hart Publishing.
- Dekker, Paul, Cora Maas-de Waal és Tom van der Meer. 2004. *Vertrouwen in de rechtspraak. Theoretische en empirische verkenningen voor een monitor*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, Paul és Tom van der Meer. 2007. *Vertrouwen in de rechtspraak nader onderzocht*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dekker, Paul és Eefje Steenvoorden. 2008. *Continue Onderzoek Burgerperspectieven* (COB Kwartaalbericht 2008/1). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Derksen, Ton. 2006. *Lucia de B. Reconstructie van een gerechtelijke dwaling*. Diemen: Veen Magazines.
- De Keijser, Jan. W. és Henk Elffers. 2009. "Joghatóságok közötti különbségek a büntető közvélemény attitűdjeiben?" *European Journal on Criminal Policy and Research* 15: 47-62.
- De Roos, Theo. 2000. *Het grote onbehagen: emotie en onbegrip over de rol van het strafrecht*. Amsterdam: Amsterdam: Balans.
- Elchardus, Mark és Wendy Smits. 2002. *Anatomie en oorzaken van het wantrouwen*. Brüsszel: VUB Press.
- Elchardus, Mark, Saskia de Groof és Wendy Smits. 2008. "Racionális félelem vagy reprezentált rossz közérzet: A Crucial Test of Two Paradigms Explaining Fear of Crime," *Sociological Perspectives* 51: 453-471.
- Elffers, Henk és Jan W. de Keijser. 2008. "Különböző perspektívák, különböző hiányosságok. Igényli-e a közvélemény, hogy a bírák jobban reagáljanak?" In *Félelem a bűnözéstől - büntethetőség. Új fejlemények az elméletben és a kutatásban*, szerkesztette Helmut Kury. Bochum: Universitätsverlag Brockmeyer.
- Ettema, Ageeth. 2008. *De Staat van het Recht anno 2008*. Amsterdam: TNS Nipo.
- Ewick, Patricia és Susan S. Silbey. 1998. *A jog közös helye: Stories from Hétköznapi élet*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Friedrichs, David O. "1980. A legitimációs válság az Egyesült Államokban: A Conceptual Analysis," *Social Problems* 27: 540-555.
- Genn, Hazel. 1999. *Utak az igazságszolgáltatáshoz: What People Do and Think About Going to Law*. Oxford: Hart Publishing.
- Gibson, James L. és Gregory A. Caldeira. 1996. "The Legal Cultures of Europe", *Law & Society Review* 30: 55-85.
- Gibson, Martha Liebler. 1991. "Közjavak, elidegenedés és politikai tiltakozás: The Sanctuary Movement as a Test of the Public Goods Model of Collective Rebellious Behavior," *Political Psychology* 12: 623-651.
- Hertogh, Marc. 2004. "A jogtudat "európai" felfogása: Rediscovering Eugen Ehrlich." *Journal of Law and Society* 31: 457-81.
- Hertogh, Marc. 2007. *Rechtsvervreemding: tussen rechtsstaat en rechtsgevoel*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Hertogh, Marc. 2010. "A hivatalnokok szemével: Hogyan értelmezik a közigazgatási bíráskodást az első vonalbeli tisztviselők". In *Administrative Justice in Context*, szerkesztette Michael Adler. Oxford: Hart Publishing.

- Hirshman, Albert O. 1970. *Kilépés, hang és hűség: Válaszok a hanyatlásra cégekben, szervezetekben és államokban*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Jasper, James M. 1997. *Az erkölcsi tiltakozás művészete. Kultúra, életrajz és kreativitás a társadalmi mozgalmakban*. Chicago és London: University of Chicago Press.
- Jerolmack, Colin. 2003. "Az állatjogi támogatók profiljának nyomon követése: *Society & Animals* 11: 245-263.
- Kaase, Max. 1988. "Politikai elidegenedés és tiltakozás". In *Pluralista demokráciák összehasonlítása*, szerkesztette Mattei Dogan. Boulder, CO: Westview Press.
- Koelewijn, Jannetje. 2005. "Hoogst verdacht, twijfels aan de schuld," *NRC Handelsblad*, december 17. 2005.
- Koomen, Mireille. 2006. *Lekenparticipatie in de strafrechtspraak. Het beeld van de Nederlandse bevolking*. Amsterdam: TNS Nipo.
- LeBon, G. 1968. "A tömegek elméje". In *Kollektív viselkedés és társadalmi mozgalmak*, szerkesztette L. Genevie. Itasca, IL: Peacock Press.
- Levin, Murray Burton. 1960. *Az elidegenedett választópolgár: Politics in Boston*. New York : Holt, Rinehart and Winston.
- Ludz, Peter C. 1976. "Az elidegenedés mint fogalom a társadalomtudományokban". In *Az elidegenedés elméletei: Critical Perspectives in Philosophy and the Social Sciences*, szerkesztette R. Felix Geyer és David R. Schweitzer. Leiden: Martinus Nijhoff társadalomtudományi részleg.
- Meester, Ronald, Marieke Collins, Richard Gill és Michiel van Lambalgen. 2006. "A statisztika (vissza)használatáról a Lucia de B ápolónő elleni jogi ügyben", *Law, Probability and Risk* 5: 233-250.
- Muller, E. és K. Opp: "1986. Rational Choice and Rebellious Collective Action", *American Political Science Review* 46: 471-481.
- Nielsen, Laura Beth. 2000. "A jogtudat helyzete: Tapasztalatok és attitűdök az átlagpolgárok körében a jogról és az utcai zaklatásról", *Law & Society Review* 34: 1055-1090.
- Noelle-Neumann, Elisabeth. 1995. "Rechtsbewußtsein im wiedervereinigten Deutschland," *Zeitschrift für Rechtssoziologie* 16: 121-155.
- Norris, Pippa, Stefaan Walgrave és Peter Van Aelst. 2005. "Ki demonstrál? Államellenes lázadók, hagyományos résztvevők vagy mindenki?" *Comparative Politics* 37: 189-205.
- Parmentier, S, G. Vervaeke, R. Doutrepoint és G. Kellens (szerk.). 2004. *A közvélemény és az igazságszolgáltatás: Popular Perceptions and Their Implications for Policy- Making in Western Countries*. Brüsszel: Politeia.

- Podgorecki, Adam et al. 1973. *Tudás és vélemény a jogról*. London: London: Martin Robinson.
- Rattner, Arye & Dana Yagil. 2004. "Taking the Law into One's Own's Hands on Ideological Grounds," *International Journal of the Sociology of Law* 32: 85-102.
- Rattner, Arye, Dana Yagil és Ami Pedahzur. 2001. "Nem köt a törvény: Jogi engedetlenség az izraeli társadalomban," *Behavioral Sciences and the Law* 19: 265-283.
- Roberts, J.V. és M.J. Hough. 2005. *A közvélemény büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos attitűdjeinek megértése*. Buckingham: Open University Press.
- Ross, Deborah. 2006. "Matt O'Connor: Az ember a Fathers4Justice mögött", *The Independent*, 2006. július 4.
- Sampson, Robert J. & Dawn Jeglum Bartusch. 1998. "Jogi cinizmus és a deviancia (szubkulturális?) toleranciája: The Neighborhood Context of Racial Differences," *Law & Society Review* 32 (4): 777-804.
- Sarat, Austin. 1977. "Az amerikai jogi kultúra tanulmányozása: A felmérési bizonyítékok értékelése," *Law & Society Review* 11: 427-488.
- Seeman, Melvin. 1959. "On the Meaning of Alienation", *American Sociological Review* 24: 783-791.
- Southwell, Prescilla L. "Az 1985. elidegenedés és a nem szavazás az Egyesült Államokban: *The Western Political Quarterly* 38: 663-674.
- Southwell, Priscilla Lewis és Marcy Jean Everest. 1998. "Az elidegenedés választási következményei: *The Social Science Journal* 35: 43-51.
- Teubner, G. és M. Hutter. 2000. "Homo Juridicus és Homo Oeconomicus: Kommunikatív fikciók?" In *Corporations, Capital Markets and Business in the Law*, szerkesztette T. Baums, K. Hopt és N. Horn. Den Haag: Kluwer.
- Toharia, José Juan. 2003. "Az igazságszolgáltatási rendszerek értékelése a közvéleményen keresztül: Miért, mit, ki, hogyan és mire?" In *Beyond Common Knowledge: A jogállamiság empirikus megközelítései*, szerkesztette Erik G. Jensen és Thomas C. Heller. Stanford, Kalifornia: Stanford University Press.
- Van de Walle, Steven és John W. Raine. 2008. *Az igazságszolgáltatási rendszerekkel kapcsolatos attitűdök magyarázata az Egyesült Királyságban és Európában*. Igazságügyi Minisztérium kutatási sorozat 9/08.
- Van der Meer, Tom. 2004. "Vertrouwen in de rechtspraak: empirische bevindingen," *Rechtstreeks* 1: 9-55.
- Van Koppen, P.J. *Verankering* 2003. *van rechtspraak*. Deventer: Kluwer.

Van Velthoven, B.C.J. & M.J. ter Voert. 2004. *Geschiedbeslechtingdelta 2003: over verloop en afloop van (potentieel) juridische problemen van burgers*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Zipp, John F. "Az 1985. évi választott képviselők és a szavazás: An Assessment of the Impact of the 'Choices' vs. 'Echoes'," *The American Political Science Review* 79: 50-61.